

Chen Lai

Valorile fundamentale ale civilizației chineze

Traducere din limba chineză
de LUMINIȚA BĂLAN

INTEGRAL

CUPRINS

Cuvânt înainte.....	9
---------------------	---

Capitolul I – Bazele filozofice

ale civilizației chineze	15
1. Cosmologia corelativă.....	19
2. Fluxul energetic Qi.....	27
3. Binomul complementar Yin-Yang	32
4. Procesul de transformare și generare continuă.....	38
5. Modelul ceresc natural.....	44
6. Unificarea Cerului și Omului	51

Capitolul II – Perspectiva axiologică și viziunea

asupra lumii în civilizația chineză.....	60
1. Spiritul etic al civilizației chineze timpurii.....	61
2. Valorile fundamentale ale civilizației chineze în Epoca Axială.....	67
3. Sistemul conceptelor morale specifice confucianismului antic	74
4. Tendințe și caracteristici ale valorilor civilizației chineze	79

5. Divergențele dintre valorile civilizației chineze și valorile moderne	93
6. Viziunea asupra lumii în civilizația chineză: cunoașterea și atitudinea față de lumea exterioară	101
7. Idealul universal al civilizației chineze: căutarea pluralismului și armoniei	112

Capitolul 3 – O scurtă prezentare a evoluției

tradiției intelectuale chineze	120
1. Scrierea chineză și corpul de texte timpurii.....	124
2. Formarea celor „Șase Clasice”	127
3. Cele O Sută de școli	133
4. Studiul Clasicelor în dinastia Han	138
5. „Însemnări istorice”, „Istoria dinastiei Han” și „Dicționarul Shuo Wen”	145
6. Corpul literar extins	149
7. Școala Misterelor în epoca Wei-Jin și daoismul religios	153
8. Budismul și literatura în epocile Sui și Tang.....	159
9. Neo-confucianismul în epocile Song și Ming și structura erudiției	166
10. Studiul chinezesc în dinastia Qing și proiectele compilațiilor pe scară largă.....	177
11. Învățătura chineză în epoca modernă, învățătura occidentală și Guoxue	183
12. Succesul învățăturii tradiționale (Guoxue) în perioada contemporană	190
13. Caracteristicile fundamentale ale civilizației și culturii chineze	196

Capitolul 4 – Apariția și evoluția învățaturii tradiționale Guoxue	200
1. Apariția și dezvoltarea ideii de Învățatură tradițională	201
2. Utilizarea conceptului Guoxue (învățătura tradițională)	218
3. Dezvoltarea studiilor privind învățătura tradițională	229
4. Marile personalități ale Guoxue (Învățătura tradițională)	242
Anexe	255
Anexa 1 – Gândirea confucianistă și societatea contemporană	257
1. Cultura confucianistă	259
2. Gândirea politică în confucianism	270
3. Viziunea confucianistă asupra vieții omului	284
4. Studiul confucianismului și China contemporană	295
Anexa 2 – Confucianismul modern și valorile universale	307
Anexa 3 – Transmiterea și dezvoltarea valorilor chinezești tradiționale	324

Cuvânt înainte

În primăvara anului 2007, am susținut o prelegere la Tufts University, cu tema „Confucianismul și transformările Chinei contemporane”, în care am atins două subiecte. Unul dintre ele privea caracteristicile valorilor confucianiste, iar celălalt – schimbările din China contemporană. Întrucât publicul era format din studenți americani care nu cunoșteau limba chineză, nu am putut da citate din *Cărțile Clasice*, așa cum fac în China. De aceea, de la începutul prelegerii mele am anunțat că nu voi discuta pe textele clasice, ci în schimb voi avea o abordare comparativă pentru a lămuri puțin caracteristicile sistemului de gândire și ale valorilor confucianiste din China. Am identificat următoarele aspecte: moralitatea este mai importantă decât legea, viața este mai importantă decât viața de apoi, comunitatea este mai importantă decât individul, latura spirituală este mai importantă decât cea materială, responsabilitatea este mai importantă decât drepturile, bunăstarea oamenilor este mai importantă decât democrația, ordinea este mai importantă decât libertatea, armonia este mai valoroasă decât lupta.

În vara anului 2010, am prezentat lucrarea „Gândirea confucianistă și societatea contemporană”, la un forum despre lectură, organizat de un organism guvernamental central la sediul Administrației Generale pentru Presă și Publicații. Atunci am discutat patru probleme: prima problemă a fost cultura confucianistă, a doua – gândirea confucianistă cu privire la guvernare și administrare politică, cea de-a treia – perspectiva confucianistă asupra vieții omului, iar cea de-a patra – confucianismul și societatea actuală. Atunci când am discutat această ultimă problemă, am adoptat o perspectivă comparativă, modernă, cu privire la caracteristicile valorilor confucianiste. În ansamblu, am dezbătut zece probleme: moralitatea este mai importantă decât legea, comunitatea este mai importantă decât individul, latura spirituală este mai importantă decât cea materială, responsabilitatea este mai importantă decât drepturile, bunăstarea poporului este mai importantă decât democrația, ordinea este mai importantă decât libertatea, viața pe care o trăim este mai importantă decât viața de dincolo, armonia este mai importantă decât lupta, civilizația este mai importantă decât sărăcia, familia este mai valoroasă decât clasa socială. De această dată, am discutat cu două probleme mai mult decât la Tufts University și am mai modificat un pic și ordinea temelor abordate.

În toamna anului 2012, am fost invitat de către Consiliul de Cercetare Academică din Coreea să fiu vorbitor principal la cea de-a 14-a serie de „Prelegeri Speciale susținute de Intelectuali de marcă”. Cu această ocazie, am întreprins o vizită de cercetare academică referitoare la Coreea și am susținut o serie de prelegeri.

Cele două prezentări ale mele au avut ca temă „Fundamentele gândirii filozofice în civilizația chineză” și „Valori și perspective asupra lumii în civilizația chineză”. Cea din urmă temă s-a concentrat pe valorile civilizației chineze, în timp ce prima, deși era dedicată discutării gândirii filozofice și cosmologiei, putea foarte bine să fie o lămurire suplimentară a bazei cosmologice și filozofice a valorilor spirituale chinezești. Temele celor două prelegeri au fost stabilite în concordanță cu cerințele Consiliului de Cercetare Academică din Coreea, membrii acestuia exprimându-și speranța ca prelegerile să fie centrate pe probleme care sunt de actualitate în civilizația și modernitatea occidentală și cărora le-aș putea găsi niște posibile alternative în civilizația chineză, cu statut de principii universale. De aceea, în cadrul prelegerilor mele eu am considerat confucianismul clasic ca aducând în prim plan, în mod proeminent, valori precum omenia, ritualul, responsabilitatea, comunitatea, care sunt atât de prețuite în civilizația chineză. Aceste valori, susținute de sistemele filozofice de mai târziu, au căpătat un sens universal. Principii precum omenia, spiritul ritualic, conștiința responsabilității, poziția fundamentală pe care o are comunitatea, toate acestea sunt elemente opuse individualismului. Toate acestea au condus către o afirmare rațională a unei comunități armonioase, a educației în spirit ritualic, a unei politici a cooperării și a unei lumi guvernate de «Calea Regelui» (*Wangdao* 王道). Acestea s-ar cuveni să devină principii universale. Comunitatea armonioasă scoate în evidență semnificația comunității, ca o respingere a individualismului. O cultură a educației ritualice

pune accentul pe conștiința morală, iar acest lucru diferențiază confucianismul de legism. O politică a cooperării subliniază comunicarea la nivel politic, respingându-se astfel politica conflictuală. În cele din urmă, o lume guvernată de «Calea Regelui» este o lume ce diferă de hegemonism. Toate aceste patru elemente sunt centrate pe omenie (*ren* 仁) – un principiu fundamental care se edifică pe relaționarea interumană și coexistența pașnică. Principalul scop al identificării acestor elemente este acela de a lămuri principiile universale alternative, care diferă de cele pe care le oferă modernitatea occidentală. După ce am revenit din Coreea, imediat am publicat acest studiu în limba chineză, într-o publicație academică, făcând câteva mici ajustări. Am adăugat următorul paragraf: „Valorile fundamentale constituite în civilizația chineză din Epoca Axială au devenit principiile care conduc către valorile centrale ce s-au dezvoltat mai târziu în civilizația chineză.”

De-a lungul celor două milenii de dezvoltare, ce au urmat Epocii Axiale, civilizația chineză și-a format propriul său set de preferințe atunci când vine vorba de valori, între care identificăm patru ca fiind principale: responsabilitatea care este pusă mai presus de libertate, datoria care este mai presus de drepturi, sentimentul apartenenței la comunitate mai presus de conștiința individuală, armonia care este mai presus de conflict. Aceste patru elemente sunt diferite față de ceea ce oferă cultura occidentală și au fost simplificate și ajustate, pornind de la cele zece elemente menționate mai sus. Într-o anumită măsură,

ele urmăresc să exprime caracteristicile valorilor civilizației chineze într-o manieră mai succintă.

Punctele de vedere exprimate mai sus se leagă de valorile tradiționale chineze și caracteristicile lor. Eu le-am amintit adeseori în diferite lucrări de-ale mele referitoare la confucianism și cultura chineză, pe care le-am elaborat în ultimii ani, reușind astfel să atrag atenția unui număr de cercetători. În fapt, eu am discutat despre caracteristicile valorilor confucianiste și despre cultura chineză în nenumărate rânduri, în prelegerile mele, începând din anul 2004.

În ultimii ani, se manifestă în China o adevărată fervoare a Învățăturii tradiționale (*guoxue* 国学). Pasiunea pentru studiul strălucitei culturi create de strămoșii noștri a devenit tot mai puternică la nivelul oamenilor de rând. De aceea, acest volum cuprinde și două secțiuni referitoare la istoria acestei arii de studiu, precum și la conceptele specifice, astfel încât cititorii să poată înțelege mai bine viziunea lumii intelectuale asupra *guoxue*. Pe parcursul Mișcării pentru o Nouă Cultură, din secolul XX, a existat o mișcare de organizare a culturii și învățăturii tradiționale chineze, iar Liang Qichao a subliniat faptul că Învățătura tradițională – *guoxue* – oferă două tipuri de cunoștințe: cunoștințele ce privesc istoria Chinei în ansamblul ei și perspectiva poporului chinez asupra vieții omului. Cu alte cuvinte, prin studiul Învățăturii tradiționale – *guoxue* – se ajunge la o înțelegere profundă a istoriei și culturii Chinei și, totodată, la înțelegerea perspectivei oamenilor asupra vieții, iar această perspectivă despre care discută Liang Qichao este una axiologică. De aceea, în zilele noastre, studiind învățătura tradițională

sau cultura chineză tradițională, avem nevoie de o înțelegere mai amplă a începuturilor și evoluției proprii culturi, cunoscându-i calitățile unice, valoarea existențială și semnificația universală. De asemenea, trebuie să studiem și să asimilăm valorile acestei civilizații, pentru că ele promovează încrederea întregului popor în cultură, întăresc spiritul național, sporesc sentimentul de coeziune și vitalitatea, specifice poporului chinez. Toate acestea conduc spre împlinirea unei mari renașteri a națiunii chineze și a culturii sale.

Chen Lai

4 februarie 2015 – Prima zi de primăvară

Capitolul I¹

Bazele filozofice ale civilizației chineze

Bazele filozofice ale civilizației chineze se manifestă în principal sub forma unei viziuni cosmologice. În contact cu teoriile moderne occidentale, care au un caracter mecanicist, cosmologia clasică chineză accentuează ideea de continuitate, dinamism, relativitate, relaționare și totalitate. Nu este o filozofie autocentristă care să insiste asupra dihotomiei subiect-obiect, accentuând ceea ce este static, izolat, ca o entitate substanțială. Pornind de la acest holism organic, perspectiva chineză clasică abordează totul în cosmos ca fiind interrelaționat și interdependent. Existența și valoarea fiecărui lucru se manifestă numai în relație cu

¹ Conținutul acestui capitol a fost prezentat în anul 2012, în cadrul unei Serii de Prelegeri Speciale susținute de cercetători de marcă, organizate de Comitetul pentru Cercetare Academică din Coreea și Fundația Daewoo.

celelalte lucruri. Astfel, între om și natură, între oameni și între culturi se instaurează o armonie simbiotică. Această cosmologie a filozofiei chineze nu numai că a oferit suportul ideologic pentru civilizația chineză antică, dar a oferit și baza filozofică pentru valorile culturale ale civilizației chineze.

Care este fundamentul filozofic al civilizației chineze? Aceasta este întrebarea pe care trebuie să ne-o punem, în fața renașterii Chinei, din epoca contemporană, și a deschiderii sale către lume. Cartea aceasta încearcă să răspundă tocmai la această întrebare. „Fundamentul filozofic” sau „fundalul filozofic” reprezintă ideile care pot fi luate într-un sens larg, însă eu mă voi concentra pe două aspecte în discuția mea, și anume în primul rând, gândirea filozofică și cosmologia, iar în al doilea rând valorizarea și perspectiva asupra lumii. În acest capitol, mă voi concentra asupra primului aspect.

Bazinele Fluviului Yangtze și Fluviului Galben au constituit centrele de dezvoltare agrară timpurie, din China de Nord și Centrală, ele reprezentând baza civilizației chineze. În etapele târzii ale perioadei neolitice, se poate observa o dezvoltare diversificată în rândul culturilor regionale dispuse de-a lungul Fluviului Yangtze, cum ar fi provinciile Shaanxi, Shanxi, Henan, Shandong și Hubei. Treptat, Câmpia Centrală a devenit centrul, iar culturile din bazinul Fluviului Yangtze și Fluviului Galben au constituit zonele principale culturale, făcând legătura între diferite elemente ale culturilor din jur. Astfel, civilizația chineză

s-a constituit printr-o integrare continuă a diverselor culturi. Câmpia Centrală și civilizația timpurie Huaxia 华夏 s-au aflat în centrul acestui proces de integrare, în care centrul și periferia au fost prinse într-o mișcare de absorbție reciprocă și fuziune, dând astfel naștere unei civilizații pluraliste. Civilizația dinastiei Shang (aprox. 1600 î.Hr. – 1046 î.Hr.) constituie un exemplu de asemenea civilizație pluralistă ce are în centrul său civilizația Huaxia timpurie, având un caracter pur chinezesc. Studiind civilizația celor trei dinastii străvechi, respectiv Xia (secolul al XXI-lea î.Hr. – 1600 î.Hr.), Shang și Zhou (1046 î.Hr. – 256 î.Hr.), vasta întindere geografică și omogenitate reprezintă trăsături ce diferențiază această civilizație de alte civilizații străvechi. Pe parcursul acestui proces, amestecul diferitelor seminții a ajuns la un nivel înalt. Cei care se aflau în bazinul Fluviului Galben au format populația Huaxia, care s-a amestecat continuu cu populațiile Di, Yi, Man și Rong, din zonele învecinate. La momentul întemeierii dinastiei Qin (221 î.Hr. – 206 î.Hr.), grupul etnic Han număra deja șaiszeci de milioane de oameni². Sunt mulți factori care au contribuit la continuitatea și larga răspândire a civilizației chineze, mulți dintre aceștia fiind factori ce țin de specificul cultural, cum ar fi cultul strămoșilor și legătura strânsă dintre clan și stat.

Sunt sinologi care au subliniat faptul că pentru a înțelege civilizația chineză este necesar să înțelegi fundamentele ideologice³. Acest demers presupune a

² Vezi Yuan Xingpei și Yan Wenming (ed.), *Istoria civilizației chineze*, (Beijing: Beijing Daxue Chubanshe, 2006), pp.4-5.

³ Frederick Mote, Prefață la *Originile gândirii chineze*, (Beijing: Beijing Daxue Chubanshe, 2009), p. 1.

urmări formarea civilizației chineze încă de la originile sale și identificarea modelelor de gândire și a conceptelor care și-au exercitat influența în acest proces. Înțelegerea cosmologiei chineze și a perspectivei chineze asupra lumii sunt considerate cele mai importante dintre aceste elemente fundamentale. Ele reprezintă premisele de la care se constituie perspectiva chineză asupra timpului, spațiului, cauzalității și naturii umane. Acestea se leagă strâns de nenumărate aspecte specifice din istoria civilizației chineze.

Atenția particulară acordată conceptelor fundamentale, pe care le regăsim în etapa timpurie a formării civilizației chineze, implică afirmarea continuității civilizației chineze. Dacă această civilizație ar fi fost întreruptă, atunci nu ar mai fi avut nici un sens să se acorde atâta atenție începuturilor. Benjamin Schwartz a subliniat faptul că accentuarea importanței etapei timpurii a civilizației stârnește adeseori critici întrucât s-au schimbat multe lucruri în civilizația chineză de la Epoca Axială până la China modernă. Schwartz subliniază faptul că aceste schimbări din istoria Chinei trebuie considerate în cadrul unui model de civilizație care a cunoscut continuitatea, nu întreruperi sau rupturi, ca în Apus⁴. Cu alte cuvinte, modelul civilizației chineze își dezvăluie continuitatea de-a lungul istoriei, iar în cadrul lui regăsim nu doar instituțiile culturale, ci și ideile care stau dincolo de ele. Este limpede că acest lucru înseamnă că principalele concepte și moduri de gândire, ce constituie baza

⁴ Benjamin Schwartz, *The World of Ancient Chinese Thought* (Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 1985), p. 2.

civilizației chineze, sunt stabile și cât se poate de consistente de-a lungul istoriei. De asemenea, ar trebui subliniat faptul că modul în care sinologii occidentali urmăresc originile civilizației chineze, încercând să identifice cum au influențat aceste elemente străvechi gândirea și conceptele moderne, nu reprezintă o metodă de studiu comprehensivă, deoarece trăsăturile fundamentale ale unei civilizații nu se formează doar în etapa timpurie. Înțelegerea etapelor de maturitate ale unei civilizații, cu toate trăsăturile pe care le presupun, poate oferi o imagine mult mai cuprinzătoare.

În mod evident, în contrast cu teoriile occidentale moderne despre univers, care au un caracter mecanicist, cosmologia chineză clasică pune accentul pe continuitate, dinamism, relativitate, relaționare și totalitate. Nu este o filozofie autocentristă care să evidențieze dihotomia subiect-obiect, concentrându-se pe ceea ce este static, izolat și pe entități substanțiale. Pornind de la holismul său organic, perspectiva chineză clasică reprezintă totul în univers ca fiind în interrelaționare și interdependență. Existența și valoarea fiecărui lucru se manifestă numai în relație cu celelalte lucruri. Astfel, între oameni și natură, între oameni și între culturi trebuie să se stabilească o armonie simbiotică. În continuare, voi clarifica mai bine câteva aspecte.

1. Cosmologia corelativă

În anii '30, antropologul francez Marcel Granet susținea faptul că una dintre trăsăturile definitorii ale

gândirii chineze este corelarea tuturor lucrurilor⁵. În anii '70, sinologul american Frederick Mote consemna faptul că în timp ce occidentalii consideră că oamenii au fost creați de o forță superioară, în cultura chineză timpurie nu există un asemenea mit al creației. Mote susține faptul că poporul chinez are o manieră unică de imaginare a lumii, în care universul și ființele umane se generează singure și se transformă singure. Nașterea universului este astfel un proces organic și fiecare aspect al universului este parte a unui întreg, implicat în interacțiunea proceselor autogeneratoare. Cu alte cuvinte, teoria organică a universului și modul de gândire ce rezultă de aici pot fi folosite pentru a explica de ce nu există un mit al creației fundamental în civilizația chineză timpurie. Această viziune asupra universului ca un tot organic interactiv se leagă de ideea lui Granet privitoare la corelativitate. Însă cosmologia corelativă s-a format către sfârșitul Perioadei Regatelor Combatante și în timpul Dinastiei Han, așa încât nu poate fi folosită pentru a explica de ce nu există un mit al creației în civilizația chineză timpurie. În general, miturile apar înaintea cosmologiilor. Mote consideră că credința occidentală cu privire la Dumnezeu creator provine dintr-o concepție de tip «cauză-efect», în timp ce perspectiva organică, specifică chinezilor, se concentrează pe „simultaneitate”. Acestea sunt două perspective diferite asupra lumii și două explicații diferite cu privire la modul în care lucrurile

⁵ Vezi Roger Ames, *Armonie în diversitate: Confluente între filozofia chineză și cea occidentală* (He er bu tong: Zhongguo zhexue de huitong), Beijing: Beijing Daxue Chubanshe, 2009, p. 202.

relaționează⁶. Mote susține că potrivit viziunii chineze antice asupra lumii era necesar doar să se explice cum putea lumea să fie armonioasă, în echilibru, așa încât nu era nevoie de un zeu creator⁷. Joseph Needham aduce un argument similar, dar dintr-o perspectivă diferită. Potrivit lui, gândirea chineză poate relaționa cu „procesul metafizic” al lui Alfred North Whitehead (care descrie o ontologie dinamică) prin faptul că se pune accentul pe o rețea complexă de relaționări. Spre deosebire de acestea, Occidentul a fost influențat de teoria lui Newton, care vorbește de entități distincte și lanțuri ale cauzalității. Whitehead descrie universul ca fiind o serie de procese într-o rețea de evenimente ce se leagă unele de altele, în timp ce Newton concepe universul ca pe un lanț de cauzalități⁸.

Benjamin Schwartz împărtășește o concepție diferită, considerând că numeroase teorii chinezești se bazează în principal pe metafora nașterii și procreației mai degrabă decât pe metafora creației. Acest lucru poate avea legătură cu tipul de civilizație agricolă, dar și mai mult se datorează influenței exercitate de cultul strămoșilor⁹. Cu alte cuvinte, Schwartz consideră că lipsa mitului creației în civilizația chineză timpurie nu se datorează gândirii corelative, ci mai degrabă cultului strămoșilor. În fapt, accentul lui Schwartz pe cultul strămoșilor face legătura cu ideea reproducerii cerealelor din civilizația agricolă, dar nu poate respinge

⁶ Ibid. 23

⁷ Ibid. 26

⁸ Ibid. 31

⁹ Benjamin Schwartz, *The World of Ancient Chinese Thought*, p. 26.

funcția gândirii corelative. Referitor la acest aspect, Schwartz nu consideră că gândirea corelativă joacă un rol important în etapa timpurie a civilizației chineze, ci că teoria cosmologiei corelative a apărut abia odată cu teoria *yinyang* 阴阳, în perioada Regatelor Combătante. Inscripțiile cu caracter oracular, inscripțiile pe vasele de bronz și „Cele Cinci Clasice”¹⁰ nu oferă suficiente dovezi în sprijinul ideii că a existat o cosmologie corelativă înainte de această perioadă. Putem identifica totuși dovezi pentru acest gen de gândire în *Zuozhuan* 左传, care este un text destul de târziu, din perioada pre-Qin (preimperială), în care se vorbește despre activitatea omului în directă legătură cu mișcările Cerului. Schwartz de asemenea consideră că gândirea din cartea lui Laozi exprimă o viziune holistă a universului, însă traiectoria dezvoltării acestui tip de holism este destul de diferită de teoriile corelative ale universului. Astfel, Schwartz nu accentuează în mod deosebit importanța gândirii corelative. Este important de reținut faptul că înțelegerea pe care o are el cu privire la acest tip de gândire este destul de îngustă, pentru el însemnând doar un tip de rezonanță interactivă între lucruri.

Ca răspuns la teoria lui Mote conform căreia în civilizația chineză nu există un mit al creației, Tu Weiming (Du Weiming 杜维明) introduce noțiunea de „continuitate a ființei”. El apreciază că, în general,

¹⁰ *Shijing* 诗经 (Cartea Poemelor), *Shangshu* 尚书 (Cartea Documentelor), the *Liji* 礼记 (Însemnări despre rituri), *Yijing* 易经 (Cartea Transformărilor) și *Chunqiu* 春秋 (Analele Primăvară-Toamnă). A mai existat și a șasea carte – *Yueji* 乐记 (Cartea Muzicii), care s-a pierdut. (nota tr.)

teoriile chinezești consideră universul a fi rezultatul unui proces organic. Totul în univers este parte a unui întreg, iar diferitele sale părți componente interacționează unele cu altele, în același timp participând la procesul vieții prin auto-generare și dezvoltare. Tu Weiming subliniază faptul că China nu neapărat este lipsită de un mit al creației, ci mai degrabă gândirea chineză este mai centrată pe continuitatea ființei și pe armonia naturii. Universul chinezesc este un organism dinamic, a cărui substanță este forța vieții *qi* 气. *Qi* este atât forța continuă a spațiului, cât și forța vieții. Tu Weiming subliniază faptul că dinamismul, continuitatea și holismul reprezintă trei puncte centrale în înțelegerea teoriilor chinezești referitoare la univers, o concepție absolut corectă. El de asemenea arată faptul că aceste teorii pot susține faptul că universul își are originea în vid. Astfel, continuitatea ființei nu poate fi relaționată cu scepticismul lui Mote referitor la lipsa unui mit al creației în China¹¹. La fel ca și Schwartz, Tu nu subliniază importanța corelativității în teoriile universului. În fapt, de vreme ce Tu susține că teoriile chinezești referitoare la univers se bazează pe o înțelegere a unui proces organic și că acest proces are legătură cu corelativitatea, concentrarea corelativității ar trebui să fie cel de-al patrulea punct central în înțelegerea teoriilor chinezești referitoare la univers. Așa-numitul „organicism” implică faptul că toate părțile unui lucru relaționează unele

¹¹ Du Weiming 杜维明, *Shitan Zhongguo zhexue de sange jidiao* 试谈中国哲学中的三个基调, în Guo Qiyong 郭齐勇 și Zheng Wenlong 郑文龙, ed., *Du Weiming wenji* 杜维明文集 (Wuhan: Wuhan Chubanshe, 2002), p. 4.

cu altele, se coordonează unele cu altele și formează o unitate indestructibilă. Una dintre caracteristicile gândirii Han este faptul că interconectarea simbolică sau corespondența alcătuiește un model uriaș în care operarea unui lucru nu se datorează neapărat impactului pe care un alt lucru îl are asupra lui (gândirea de tip cauză-efect). În ciclul etern al universului, lucrurile au propria lor mișcare inerentă și de aceea mișcarea lucrurilor este inevitabilă. În plus, toate lucrurile există ca parte a unei lumi organice și depind de integralitatea acestei lumi. Interacțiunea dintre lucruri nu se datorează impactului mecanic sau funcțiilor. Se poate spune că lucrurile au un soi de rezonanță naturală¹². Needham consideră că acesta este un mod unic de gândire, în care diferite concepte se influențează reciproc și sunt interactive, nu răzlețe și separate. Datorită acestei influențe reciproce, funcționarea nu are cauze mecanice, ci se datorează unei responsivități reciproce. Într-o asemenea viziune asupra lumii, armonia reprezintă principiul fundamental al unei ordini spontane a universului. Needham imaginează un univers holistic cu o armonie liberă de orice voință exercitată de vreun stăpân extern. Diferitele componente ale universului se află într-o cooperare spontană și armonioasă, fără nici un fel de coerciție mecanică. În această viziune asupra lumii, noțiunile de succesiune lineară se subordonează noțiunii de dependență reciprocă¹³. Argumentul lui Needham este o explicație

¹² Needham, Joseph. *Science and Civilisation in China* volume 2. (Cambridge: Cambridge University Press 1956), p. 293.

¹³ Ibid., p. 294.

a teoriei lui Granet: întrucât succesiunea lineară nu este importantă, miturile creației nu au luat amploare. A.C. Graham poate fi considerat cel mai important filozof care ia foarte în serios gândirea lui Needham, deși el identifică o cosmologie corelativă în gândirea dinastiei Han, dar trece cu vederea acest tip de gândire în perioada pre-Qin¹⁴.

Atunci când facem o comparație între sinologii europeni și cei americani, ne dăm seama că cei dintâi pun accentul pe gândirea corelativă (Roger Ames a studiat în Marea Britanie și urmează, în general, gândirea lui A.C. Graham), în timp ce cei din urmă se concentrează asupra semnificației culturii sociale (de pildă, pietatea filială *xiao* 孝 și cultul strămoșilor). În ceea ce privește cosmologia, Needham pune accentul pe dinamism și integritatea universului, în timp ce Tu Weiming accentuează continuitatea existenței. Putem observa, așadar, cum gândirea cosmologică chineză accentuează continuitatea și dinamismul, precum și holismul și conectivitatea.

În privința formelor culturale din etapele timpurii ale civilizației, Ernst Cassirer se concentrează pe gândirea mitologică și subliniază faptul că miturile exprimă credința în „unitatea vieții”, ceea ce leagă diverse forme de viață între ele ca într-un soi de relație de înrudire¹⁵. Principiul „solidarității și unității neîntrerupte a vieții” este aplicabil în ordine simultană, dar și succesivă. Generații succesive de oameni formează

¹⁴ Înainte de anul 221 î.Hr. (nota tr.)

¹⁵ Ernst Cassirer, *An Essay on Man: An Introduction to a Philosophy of Human Culture* (New York: Doubleday Anchor Books, 1944), p. 109.

un lanț neîntrerupt în care etapele precedente ale vieții sunt păstrate de cele noi și nu există o linie clară de diviziune între trecut, prezent și viitor¹⁶. Miturile primitive care vorbesc despre legăturile empatice au apelat la nivelul emoțional, dar mitologia greacă politeistă a început apoi să se îndrepte spre un studiu mai rațional al oamenilor, creând „o formă de consolare etică universală” care a învins „sentimentele primitive de solidaritate naturală sau magică a vieții”¹⁷. În mod limpede, există două tipuri de corelativitate: primul tip este corelativitatea primitivă, specifică gândirii mitologice, care include asocierile de ordin șamanic. Cel de-al doilea este corelativitatea specifică gândirii filozofice, care se află pe un nivel înalt, iar acesta este cel care ne interesează pe noi. În China, dezvoltarea gândirii s-a petrecut într-o manieră similară evoluției reformei istorice: dezvoltarea ei nu a implicat înlocuirea ei, ci principiul primitiv al „unificării vieții” a fost păstrat în cursul dezvoltării intelectuale ce a urmat Epocii Axiale, pentru a deveni o parte a gândirii de mai târziu. Dar evoluția empatiei între ființele vii către empatia etică și transformarea empatiei religioase sau bazate pe mituri către o conectivitate filozofică a păstrat caracteristicile interacțiunii empatice la un nivel înalt, vreme îndelungată. Astfel, motivul „unității vieții” în gândirea mitologică, în anumite condiții, a putut fi păstrat în forme culturale înalte pe parcursul timpului, devenind un model de interpretare cosmologică filozofică. Structura cosmologică corelativă din

¹⁶ Ibid., p. 111.

¹⁷ Ibid., p. 131, p. 133.

Han a preluat idei ale „unității vieții” din perioada mitologică și le-a dezvoltat la un nivel superior, aceasta devenind o caracteristică a cosmologiei chineze.

2. Fluxul energetic *Qi*

Dezvoltarea gândirii filozofice chineze s-a produs în mod neîntrerupt vreme de mai bine de două mii de ani. Nu există nici o îndoială asupra faptului că această gândire cuprinde anumite trăsături caracteristice cu privire la înțelegerea universului și lumii, precum și maniera specifică de a reflecta această înțelegere. Una dintre cele mai proeminente trăsături este faptul că aspectele particulare ale cosmologiei chineze nu pot fi separate de noțiunea de flux energetic *qi*.

Referitor la interpretarea lumii existente, teoria fluxului energetic *qi* reprezintă una dintre cele mai importante teorii specifice filozofiei chineze, specifică ontologiei antice. Întrucât la origine sensul lui *qi* este de substanță materială, teoria cosmologică *qi* reprezintă efortul filozofiei chineze de a înțelege structura lumii în termenii materialismului. În această filozofie, *wu* 物 reprezintă un obiect fizic, iar *zhi* 质 se referă la forme fixe sau la corpul unui obiect. Această formă fixă se compune din *qi*. *Qi* care nu s-a format încă în chipul unor lucruri specifice reprezintă materialul din care se formează lucrurile¹⁸. *Qi* în filozofia chineză se referă la cea mai subtilă și mai dinamică entitate.

¹⁸ Vezi Zhang Dainian 张岱年, Introducere la lucrarea *Zhongguo gudai yuanqi xueshu* 中国古代元气学说 (Wuhan, China: Hubei Renmin Chubanshe, 1986), p. 1.